

Мартиросян Л. І.

Вивчення семантики слова в аспекті слов'янської культурної традиції

У статті розглянуто особливості вивчення семантики слова в аспекті слов'янської культурної традиції. Наведено приклади зіставлення лексичних одиниць на позначення різних аспектів життєдіяльності.

Ключові слова: семантика, культурні традиції, лексика, вивчення семантики слова, дослідження.

В статье рассмотрены особенности изучения семантики слова в аспекте славянской культурной традиции. Приведены примеры сопоставления лексических единиц на обозначение разных аспектов жизнедеятельности.

Ключевые слова: семантика, культурные традиции, лексика, изучение семантики слова, исследование.

The article deals with the problem of research of peculiarities of studying of semantics of the word in the aspect of slavian cultural traditions. The examples of lexical units which mark different aspects of life activity are given.

Key words: semantics, cultural traditions, lexica, studying of semantics of the word, studying.

Актуальність теми

Історія розвитку культурних аспектів семантики сягає першої половини ХІХ століття, коли в мовознавстві закріпився антропоцентричний принцип дослідження, що прийшов на зміну іманентному вивченню мови "в самій собі й для себе" як абстрактної мовної системи (Ф.Боас, Н. Гердер, В. фон Гумбольдт, теорія мовного релятивізму Сепіра-Уорфа, Й. Штейнталь, И.Л. Вейсгербер, Г.Гіппер, Е.Касіпер).

Важливими в опрацюванні проблеми взаємозв'язку між мовою і культурою є погляди представників німецької школи, особливо неогумбольдтіанців (напрям "слова-речі" (Р. Мерінгер, Г. Щухардт). Згідно з їхніми ідеями, мова є інструментом семантико-поняттєвої категоризації

людського досвіду, що є перехідною ланкою між культурно маркованою моделлю світу та "мовно опосередкованим буттям".

Ці підвалини у вивченні взаємозв'язку між мовою й культурою виявилися суттєвими для становлення основних понять і категорій концептуального напрямку в етнолінгвістиці кінця ХХ ст., опрацювання універсальної теорії категоризації, розмежування концептуальної та мовної картини світу, а також для розробки теорії лінгвокультурних ситуацій тощо.

Аналіз досліджень

Сучасна етнолінгвістична орієнтація, поєднуючи в собі названі аспекти, передусім має вихід на зіставні аспекти лексичної семантики та структурної типології (В.Г. Гак, М.П. Кочерган, М.О. Карпенко, В.М. Манакін, А.Є. Супрун, Р.М. Цейтлін, Г.М. Яворська, В.М. Ярцева, О.В. Тищенко та ін.). Як засвідчують праці цих дослідників, у порівняльній етнокультурній семасіології та ономасіології, з одного боку, здійснюється структурування й диференціація значення слова загалом, особливо його периферійних вторинних сфер, прагматичних, символічних, енциклопедичних конотацій, а з іншого – запроваджується пошук цілісної репрезентації всієї семантичної, референтної сфери знакових утворень.

В Україні новий етап вивчення культурних аспектів лексичної семантики позначений тенденціями до екстенсивного розвитку. Триває вивчення семантики слова в матеріальній і духовній культурі сучасною ареалогією (Я. Ю. Вакалюк, М. К. Гаврилюк, П.Ю. Грищенко, М. В. Никончук, П. Ф. Романюк); інтенсивно досліджуються різнопланові зв'язки слова в етнологічному контексті, реконструюються архаїчні форми й елементи обрядів, вірувань, демонології, народного календаря, що сягають праслов'янського міфологічного тла (Р.В. Болдирєв, Ю.О. Карпенко, К.А. Охомуш, В.Г. Складенко та ін.); простежується специфіка обрядової символіки в зв'язку з проблематикою національно-мовної картини світу (В.В. Жайворонок, В.І. Кононенко, Н.В. Слухай, О.В. Тищенко та ін.).

Постановка мети дослідження

Розширення можливостей широкого зіставного вивчення слов'янських культурних традицій стає можливим за умови вдосконалення внутрішньої і зовнішньої реконструкцій у вивченні етнографічних і фольклорних фактів у тісному зв'язку з народним менталітетом, концептами етнічної культури.

Виклад основного матеріалу

Розглянемо приклади лексичних одиниць на позначення життєвого циклу людини, соціальних стосунків, контактів, етикету тощо за такими ЛСГ: а) життя, смерть, доля, міфологеми: укр. ворожи/ти 1. "застосовувати слова, засоби, чарівна сила яких впливає на людину, природу", 2. "займатися якоюсь роботою", "клопотатися", 3. "ворожбою гадати". У цьому останньому значенні відбувається повний збіг з одним єдиним значенням російського дієслова ворожи/ть. Пор. афіксальні похідні заворожи/ти 1. "гаданням на картах і т. ін. передбачити що-небудь, нагадати", 2. "вплинути на когось чи щось своїми чарами", 3. "зачарувати, полонити" (переносне) причарувати" – рос. заворожи/ть у значенні укр. Заворожи/ти 2, 3; укр. гада/ти 1. "думати, розмірковувати", 2. "мріяти", 3. "вважати", 4. "мати намір щось зробити", 5. "розкладаючи гадальні карти, віщувати майбутнє чи минуле; ворожити", 6. "здогадуватися, припускати", 7. "очікувати, сподіватися" – рос. гада/ть збігається з трьома останніми значеннями українського відповідника, укр. губи/ти "втрачати щось", "втрачати певні якості, особливості", "призводити до загибелі" – рос. губи/ть збігається тільки з останнім значенням українського дієслова; б) сфера обміну, звичаєвість, обрядовість: укр. гости/ти "пригощати", "бути гостем". Останнє збігається з рос. гости/ть.

В українській мові дієслово заручи/тися набуло термінологічного, вузького значення, вживаного у весільному обряді на позначення заручин, весільної домовленості про шлюб. Це значення в українській мові етимологічно пов'язується з мотивом руки (рука виступала символом згоди, руки молодих зв'язувались весільним рушником), як впливає з етнографічних описів П. Чубинського, Хв. Вовка та ін. У російській мові

лексема заручи/ться вживається на позначення підтримки, первісної домовленості, якщо йдеться про літературну мову. В різних локальних традиціях росіян звичаєва семантика заручин також наявна [8, с. 50 – 51]. Пор. також укр. ла/дити "готувати до чогось", "жити у згоді, дружити", "майструвати, виготовляти". Два останніх збіглися з рос. ла/дить 3, 4. Натомість значення "збиратися, лагодитися, мати на думці та ін.", "повторювати, торочити, товкти" в українській мові відсутні. Відзначимо, що первісне *laditi як похідна форма *lagoditi ототожнюється з формально-семантичного й словотвірного поглядів М. Фасмером, О. Трубачовим та іншими дослідниками [2: 14, с.13, 14].

Лексичний архетип *laditi ще зберігає зв'язок з ідеєю порядку, примирення, якого власне й досягали шлюбні сторони під час весільних змовин; в) етикет, мораль, форми взаємності, ввічливості та інші аксіологічні поняття: укр. віта/ти "звертатись до когось із привітанням", "виявляти прихильне ставлення до когось", "поздоровляти з нагоди якоїсь події, свята", "з радістю сприймати щось", "пригощати, запрошувати". Російські семантичні кореляти слова віта/ть мають інший сигніфікат, зокрема "жити де-небудь", "літати", "фантазувати". Отже, семантика останніх співвідноситься з просторовими поняттями, семантикою руху чи інтелектуальною сферою, які практично повністю покриваються українським формально відмінним відповідником віта/ти. Укр. вві/рити "довірити кому-небудь", "доручити, повірити". Останнє значення збігається з російським вве/рить та його семантико-стилістичним відтінком. Пор. ще укр. гри/зтися "страждати, переживати", "кусати один одного (про тварин)", "постійно сперечатися, сваритися". Два останні значення українського дієслова збіглися з усіма варіантами російського гры/зться. У цьому разі семантика взаємності плавно переходить у семантику невзаємності та внутрішнього стану. Цікавою виявляється антонімічне протиставлення семем (добре/погане) таких дієслів, як укр. осла/вити "поширювати добрі вісті, хвалити", "поширювати погані чутки, ганьбити". Російський відповідник осла/вить має тільки одне

негативне значення, що збігається з українським. Аналогічні відношення простежуємо при певному зсуві значення в російському оха/ять "звести наклеп", на відміну від українського оха/яти, пов'язаного з ідеєю фізичної чистоти, позитивного зовнішнього вигляду, порядку (пор. рос. охают із семою моральної нечистоти). У цьому разі маємо аксіологічну опозицію добре/погане, чисте/брудне, або в переносному символічному осмисленні – чорне/біле.

Окремі дієслівні структури в зіставляваних мовах становлять поєднання різних за походженням і співвідношенням семантичних структур, які можуть бути зведеними в цілісне словотвірне гніздо компонентів з різними афіксами: ви/гадати¹ , ви/гадати² – вы/гадать, гада/ти – гада/ть , нагада/ти – нагада/ть, угада(ти (вгада/ти) – угада/ть. В українській мові дієслово ви/гадати¹ представлене чотирма лексико-семантичними варіантами (далі ЛСВ), відсутніми в російській мові. Всі ЛСВ уживаються на позначення інтелектуальної діяльності, пов'язуються з сигніфікатом думки, мислення в прямому й переносному розумінні: "думати, шукати прийнятне рішення", "винайти щось", "сказати неправду, звести наклеп на когось", "вередувати". Як засвідчують етимологічні факти, етимон пов'язується з праслов'янським лексичним архетипом *gadati "думати, передбачати, говорити", який в сучасній російській та українській мовах має численні похідні. Наприклад, у російській мові маємо: гадание, отгадывать, угадывать, предугадывать, загадать, загадка тощо. У своєму найдавнішому значенні дієслово гадать вживається ще в Іпатіївському літописі XII ст.: Гада Игорь с дружиною, куды бы переехати полкы Святославле (1185 г.). Отже, давніше дієслова думати і гадати були синонімами. Віддієслівний іменник гадание "думання, міркування" безпосередньо пов'язується зі значенням дієслова.

Гаданням називали також будь-яке алегоричне висловлювання, розповідь із прихованим смислом. За свідченням Є.Тимченка, в українській мові історичні значення словотвірно похідного (віддієслівного іменника) гаданье (церк.-слов. гаданіє) "диспут", "розправа", "загадка", "розмова"

(“Для того розмова и гаданье... абы тым лепей правда оказалась”) лише почасти збігаються з сучасними, які у тлумачних словниках кваліфікуються як омонімічні: гадання¹ “розмова” (“Від дум і гадання розпухала [у Надії] голова”. – М. Вовчок) і гадання² “ворожіння” (“Боже мій, – скрикнула пані, – збавила мені усе гадання” М.Вовчок). Орім того, в сучасній українській мові на основі цього прямого, розвинулася низка метафоричних, з різним ступенем абстракції, семантичного зрушення – “мріяти”, “вважати” (Чи про такі очі я гадала, як вас [рушники] під калиною вишивала, – подумала Лукина. – І. Нечуй-Левицький) “мати намір що-небудь зробити” (Шевченко гадав побачити свою п’єсу на сцені Олександрійського театру в Петербурзі у 1843 році. – Мистецтво).

Отже, при збігу мотиваційних ознак і семем дієслів гада/ть і гада/ти “розкладати гадальні карти”, “віщувати майбутнє, ворожити”, “будувати здогадки, припущення”, “очікувати, сподіватися” тільки в українській мові закріпилось, імовірно, старіше значення, пов’язане з актом мовлення, розумовою діяльністю “думати, міркувати” (пор. ще польськ. *gadać* “вести невимушену розмову”).

Як зазначають дослідники, староросійське слово гадание передбачає тлумачення, відгадування певної загадки, оскільки в минулому загадки були популярними як спосіб пожвавлення бесіди, розмови, засіб виявлення кмітливості співрозмовника. З XV ст. замість слова гадание у вказаному значенні починає вживатися слово загадка на позначення коротких алегоричних сентенцій. Водночас слова гадати, гадание вживаються в значенні ворожіння, чаклунства при віщуванні долі. Поганська семантика у цьому разі є очевидною, якщо згадати про давні віщування долі на Новий рік, на Василя в слов’янській народній традиції. Про це свідчить також етимологічне зближення зі словами год, годити (пор. рос. угодить “потрапити”, чеськ. *uhodnouti* “відгадати”, лит. *godoti* “намагатися, думати”, *goduti* “знаходити чуттям, міркувати” тощо [3: 1, с. 449]. За нашими

спостереженнями, в це етимологічно-словотвірне гніздо вписуються омонімічні одиниці з коренем -год- типу угоди/ти (вгоди/ти) – угоди/ть. Відзначимо, що додавання афікса на- до цих дієслів суттєво не видозмінює значення похідних, однак розвивається тільки одне специфічне значення "примусити пригадати, відновити в пам'яті" в українській мові. Останнє є стилістично маркованим, розмовним, як і в російській мові. З огляду на лексико-семантичні зв'язки цих дієслів варто звернути увагу на їх синонімічні зв'язки з омонімами типу ворожи/ти – ворожи/ть "займатися ворожінням, гадати".

Структурно-похідні гомогенні одиниці рос. запроси/ть – укр. запроси/ти з прозорою внутрішньою формою мають спільне словотвірне значення, виявляються структурно (морфологічно) однотипними. Не виключено, що первинне призначення російського дієслова пов'язується зі сферою обміну, актом купівлі-продажу якогось товару, про що свідчить одне з його прямих значень, ймовірно, давніших: "назвати первісну ціну за річ або роботу" (Извозчик запросил с него рубль с четвертью. – А.Чехов). Інше значення "зробити запит", що в українській мові не має однослівного відповідника, може вважатися термінологічним, уживаним у досить вузьких сферах, зокрема в діловодстві. Повертаючись до першого значення, підкреслимо, що історія його має й культурну маркованість.

У тих архаїчних діалектних зонах Росії (архангельських, олонецьких, а також середньоуральських говорах), де дівчина не мала жодних прав, прирівнювалась до речі, її продавали, коли вона виходила заміж, вживали це дієслово, як і похідні від нього, зі значенням "назначити високу ціну за товар", зокрема за молоду. Йдеться про деривати типу запрос, припрос із первинним значенням "викуп за молоду", так і асоціативно пов'язані з ними метонімічні семми "обряд сватання", "заручини" [5: 1, с. 183; 6: 11, с. 359].

Такий семантичний зв'язок є очевидним, оскільки про викуп, подарунки та інші матеріальні винагороди родичі домовлялися напередодні весілля. Може бути, що наведені звичаєві факти становлять переосмислення

традиційної купівлі-продажу молодої як товару, що виникло в результаті впливу на північноросійську обрядовість іншомовних, передусім фінно-угорських компонентів. На це вказував український етнограф Хв. Вовк. За його свідченнями, у цих традиціях запрос становив не символічну, а реальну покупну ціну за молоду, а саме це поняття є чужим, воно прийшло з Азії [1, с. 210]. Типологічно подібна семантика та й мотив номінації фіксуються різними історичними джерелами [7: 5, с.280]. Українське запроси/ти, як і російські слова, утворене від початкової форми -просити-, має значення взаємності, встановлення контактів, яке надає цим дієсловом префікс за: "попросити прийти куди-небудь, покликати", "запропонувати комусь зробити що-небудь, брати участь у чому-небудь". Приєднання постфікса -ся до однокоренових дієслів змінює не тільки спосіб їх аспектуальності на зворотний, багатократний, але й семантичний статус одиниць.

Дієслівні омонімічні одиниці укр. допроси/тися – рос. допроси/ться¹, допроси/ться² з постфіксом -ся є відносними, зумовленими омонімією дієслів у російській мові. Так, українське утворення допроси/тися у значенні "домогтися чогось тривалими, постійними проханнями" збігається з російським допроси/ться². Водночас міжмовну омонімію викликає ще один омонім у російській мові до-проси/ться¹ "постійно розпитуючи, дізнатись про щось", значення якого передається українським допитатися. Обидва значення мають помітний відтінок розмовності.

За спільним значенням взаємності, що розвинулось із семантичної групи дієслів на позначення акту думання, зближуються між собою зворотні неперехідні дієслова, вихідна семантика яких зазнає трансформації, можливо, під впливом префіксів: рос. обозна/ться "помилитися, прийнявши когось або щось за інше" – укр. обізна/тися) "звикнути до чогось, освоїтися" (Здавалось мені, що я йду десь на другий світ. А потім обізнався, оговтався. – І. Нечуй-Левицький). Ці дієслова утворені від дієслова обознать [9:1, с.203]. На основі цього прямого значення в українській мові розвивається ще й семантично похідне, метафоричне, що виникло в результаті функціональної подібності

"вивчити досконало що-небудь". До речі, в цьому ж джерелі дієслова обозна/ться¹ і обозна/ться² подаються як омоніми, а в російській мові – зі значеннями "ознайомитися" і "помилитися".

Члени того самого словотвірного гнізда належать до відносних гомогенних омонімів, оскільки одному прямому значенню російського дієслова ви(знати "вивідати, взнати" (Хотелось вызнати, кто его [Мельника], куда и зачем послал. – Д. Фурманов), що є просторічним, відповідає чотири різних, в основному стилістично нейтральних і перехідних значення в українській мові. Пор. ви/знати 1."вважати дійсним, законним", 2. "признатися в чому-небудь", 3. "вважати когось або щось за кого-, що-небудь" (Шофер... почав лаштувати свої вудки, бо принципово не визнавав спінінга за серйозну рибальську снасть. – М. Чабанівський), нарешті, ще одне значення, на відміну від попередніх, вживається на позначення релігійних почуттів, віросповідання (Вимирали звільна старці, тямущі давньої віри, а хоч деякі й жили ще, то вже не сміли визнавати її одверто. – І. Франко).

Проаналізувавши російське дієслово уклони(ться, можна дійти висновку, що унаслідок процесу метафоризації його семантика послідовно переходить зі сфери суто фізичної, просторової у абстрактнішу, аксіологічну – соціальних стосунків, і пов'язується з маркуванням правильного – як нормою і неправильного – як відхиленням, порушенням норми (моральної, етикетної тощо). Оскільки в цьому разі маємо справу зі зворотними дієсловами, семантика дієслова неперехідна, тобто спрямовується на сам діючий суб'єкт. Пор. рос. уклони/ться, що має, крім двох прямих ("відхилитися, відсунутися вбік, щоб уникнути удару, зіткнення", "відхилитися від певного напрямку, збочити"), два переносних, зокрема, "утриматися від якогось вчинку, уникнути чого-небудь", "перестати дотримуватися якогось усталеного правила, ухилитися від чогось первинного, правильного" (Вы видите, я не уклонился от истины ни на йоту. – С. Мстиславский). Натомість в українському дієслові уклони/тися (вклони/тися) значення руху реалізується вертикально, зверху вниз. Окрім

того, воно зазнає семантичного зрушення в бік аксіологічної орієнтації, але вже членує інше поняття – сферу етикету, привітання або маркує негативний сигніфікат. У цьому разі в українській мові знакова форма етикетної поведінки, виражена через семантику руху зверху – донизу, поєднується з переосмисленою ідеєю втрати вихідної позитивної якості, приміром, почуття власної гідності. Останнє значення маємо в дієслові уклони/тися (з формальним варіантом при чергуванні у-в) вклони/тися "принизитися, підпорядкуватися, стати підлабузником" (Руські люди потреби не мають уклонятися тим [римським] папам. – А. Хижняк). Решта прямих значень цього дієслова, як підкреслювалось, пов'язується з позитивними поняттями етикету, норм поведінки: "зробити уклін, привітати кого-небудь при зустрічі", "виражати шану, бути палким прихильником когось" (Я низько уклоняюся перед усім тим, що козацтво доброго зробило. – П. Мирний), "привітати когось в листі або за посередництвом іншої особи" (Прохає він своїх товаришів, як будуть повертатись у край рідний, уклонитися від нього

Семантика позитивних цінностей, етикету, моральних норм на підставі переосмислення ідеї фізичної ваги, важливості закріпилась у розгалужених ЛСВ дієслів уважа/ти (вража/ти) – уважа/ть. Російський відповідник має в основі значення поваги, шани, любові на відміну від семантики української лексеми, яка позначає мовлення, думку, осмислення, розсуд. Значення любові, позитивного ставлення до чогось у російській мові є просторічним. Значення українські є стилістично нейтральними. Більшість цих дієслів є перехідними (див. уклони/тися (вклони/тися) – уклони/ться).

Спільна ідея просторового переміщення об'єктів, співвіднесених із певною внутрішньою межею, притаманна й неперехідним дієсловам. Однак ця ідея по-різному позначилася на дієслівній семантиці омонімічних одиниць. Так, рос. достигать має сім некорелятивних ЛСВ, поєднаних семантикою руху, зміни положення предмета в просторі чи його відношення до певних локусів (місць, внутрішньої межі, життєвого циклу людини чи вияву певних вольових якостей) "доходити, доїжджати до певного місця",

"досягати певного рівня", "доживати до певного віку", "набувати бажаного своїми власними зусиллями", "поширювати дію до певної межі, охоплювати своєю дією". Вийшло зі сфери активного вжитку значення "доганяти" (укр. настигати). Семантика способу дієслівної дії (її обмеженості /необмеженості) у цьому разі виражається за допомогою морфемних корелятивів -ать – -ати.

Подібна семантика інтенсивного росту, а метафорично й досягнення певної межі, результату властива українському відповідникові *достига*(ти, що має тільки два значення "ставати зрілим, стиглим", "набувати завершеної форми у процесі свого розвитку".

Значення повторюваної, тривалої різноспрямованої фізичної дії притаманне і дієсловам руху *ми/кати – мы/кать*), *ша/рпати – ша/рпать* . У російській мові член першої омпари має значення "тягнути в різні боки, з місця на місце" або переносно з помітним відтінком експресивності (в просторіччі) "бідувати, злидарювати". Омонімічний корелят в українській мові *ми(кати* позначає певну фізичну дію, обробку чогось із метою зміни його стану (здебільшого в сільськогосподарській чи ширше – сфері матеріальної культури, приміром, ткацтва: "вичісувати льон або коноплі", "виривати щось звідки-небудь із корінням"). Друге значення є територіально обмеженим, діалектним, перше загально мовним. На перший погляд, між цими дієсловами немає нічого спільного в семантиці. Однак, якщо простежити історію розвитку значень, спираючись на етимологічні факти, то можна реконструювати вихідне первинне значення. Дослідники виводять семантику цих дієслів зі спільнослов'янського кореня **mykati*, **myknoti*, що сягає індоєвропейського **meugh* – "рухати, тягнути, нести". Етимологічно спорідненими вважаються такі паралелі, як лит. *mukti* "втікати, вислизати", *maukti* "тягнути", лтск. *mukt* "втекти, вислизнути", ст.-сл. *мыкати* "рухати" [3: 3, 458 – 459]. М. Фасмер фіксує це слово з акцентологічним варіантом *мы(кать* у колі споріднених і дериваційно співвіднесених одиниць: пор. рос. *мкнуть*, *мчать*, друс. *умыкати* "викрадати", сербохорв. *мицати* "рухати", словен. *miḱati* "посмикувати" [2, с.23]. Імовірно, в давньоруський період

семантика дієслова була пов'язана з давнім шлюбом-умиканням, тобто викраденням жінок, їхнім насильницьким загарбанням (такий шлюб був у шлюбній звичаєвості деревлян, про що свідчать етнографічні факти, які знаходимо в працях Л. Нідерле, Хв. Вовка та ін). Щодо дієслів ша/рпати – ша/рпать, то їхнє значення в обох мовах має незначні розбіжності. У російській мові воно є просторічним із відтінком "шкребти, дерти" або при семантичній деривації "грабувати", а в українській має ширшу семантику, яка позначається на сфері побуту, опису атмосферних явищ, при переносному вживанні означає порушення внутрішнього стану людини, спокою, нанесення моральної шкоди і т. ін. Із погляду походження – це польське запозичення через німецьке посередництво (ср.-в.-н. *scharben* "різати, шкребти" [10: 4, с. 411].

Висновок

Дослідження дієслівних лексем в українській та російській мовах із погляду їхньої форми і змісту в генетичному, структурно-семантичному та функціональному аспектах засвідчує, що на рівні типології первинних етимонів цих одиниць простежується культурна маркованість мотиваційних ознак, які відображають специфіку архаїчного світосприймання певних понять, пов'язаних із життєвим циклом людини.

Список використаних джерел

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К.: Мистецтво, 1995.– 336 с.
2. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд.– М.: Наука, 1974 – 1991. – Вып. 1 – 23.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К.: Наук. думка, 1982 – 2000. – Т.1 – 4.
4. Кочерган М.П. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов: Словник російсько-українських міжмовних омонімів. – К.: Академія, 1997. – 400 с.

5. Словарь русских говоров Среднего Урала. – Свердловск: Изд-во Свердлов. ун-та, 1964. – Т.1 – 6.
6. Словарь русских народных говоров. – М. – Л. (СПб): Наука, 1965 – 1999. – Вып. 1 – 33.
7. Словарь русского языка XI – XV вв. – М.: Наука, 1975. – 1999. – Вып. 1 – 24.
8. Тищенко О.В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі. – К.: КДЛУ, 2000. – 236 с.
9. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка: В 2 т. – М.: Русский язык, 1985. – Т. 1-2.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – М.: Прогресс, 1964 – 1973.– Т.1 – 4.